

افترار کور و انانیتان شایسته ساری

Urfa'da Sağlık Sorunları

(1923-1950)

Abdullah ORAK

مقیاس
برسائمتز و برتروغبایرلدر

“

Esasen sağlık kurumlarının Urfa'da sınırlı olması ve bu kurumların da gerekli tıbbi cihazlardan yoksun olması önemli sağlık sorunlarına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde burada doktor eksikliğinin giderilememesi sağlık sorunlarının burada daha da artmasına yol açmıştır.

”

Sağlık; genel anlamda sadece hastalık veya sakatlığın olmaması hali değil, aynı zamanda bedensel, ruhsal ve sosyal anlamda iyi olma halidir.¹ Bir ülkede sağlıklı bir toplumun yetiştirilebilmesinin ön koşulu o ülkenin çağın gerek ve mantığına uygun bir sağlık sistemi oluşturmasıyla mümkündür. Sağlık sisteminin oluşturulmasında ülkelerin bu alanda yürüttüğü politika büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bir ülkede oluşturulan gelişimsel ilerici bir sağlık politikasında; tam teşekküllü sağlık kurumları, mükemmel işleyen sağlık hizmetleri ve buna bağlı olarak yetişmiş sağlık personeli olmak zorundadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi içinse o ülkenin devletin bütçe kalemlerinden sağlık alanına ciddi pay ayırmasıyla mümkündür. Bu gerçekleştirildiğinde köklü bir sağlık sistemi vücut bulacaktır. Köklü bir sağlık sisteminde koruyucu sağlık hizmetleri yer aldığından dolayı bulaşıcı hastalıkların yayılma sahası bulması pek mümkün değildir.

Cumhuriyet dönemi Urfa'sında sağlık sorunlarının (1923-1950) ele alındığı bu çalışmada bu dönemde izlenen sağlık politikaların izlerini, Akgün (1944-1947), Işık (1937-1939), Urfa Postası (1948-1949), Urfa'da Milli Gazete (1934), Urfa'da Ulusal, (1935) ve Yenilik (1936-1949) gazeteleri ile diğer kaynaklardan hareketle 1923-1950 yılları arasında Urfa'da sağlık sorunlarının izleri sürülecektir.

Cumhuriyet Döneminde Urfa'da Sağlık Sorunları (1923-1950)

Urfa'da sağlık hizmeti veren ve 1925 yılında Urfa Memleket Hastanesi² adıyla faaliyette olan bu hastane esas itibarıyla on dört koğuşlu yüz yataklı, eczanesi, idare odası, doktor odaları, muayenehane, ameliyathane, pansuman, bakteriyoloji, laboratuvar, mutfak ve hizmetli odaları olmak üzere iki katlı olarak kurulmuştu.³ Bu hastane Urfa mutasarrıfı Ethem Bey tarafından 1906 yılında yaptırılmıştı. Urfa Memleket Hastanesi'nde Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaralılar tedavi edilmiş, daha sonra burası yabancı işgaline sahne olmuş ve Kurtuluş Savaşı'nda karargâh olarak kullanılmıştı. 1936 yılında elli yatak kapasitesiyle Urfa'ya sağlık hizmeti vermişti.⁴

Esasen Urfa Memleket Hastanesi tam teşekküllü bir hastane olarak kurulmuş ve bu çerçevede sağlık hizmeti vermesi amaçlanmıştır. Ancak Cumhuriyet döneminde hastanenin ihtiyaçları bir türlü giderilememiş ve hastane bakımsız kalmıştır.⁵ Yerel gazetede çıkan “Memleket Hastanesinin Hali” başlıklı haberde bu hastanenin eksikliklerinin giderilmediği, yatak kapasitesinin çok eksik olduğu Urfa nüfusunun ihtiyacına cevap vermediği ve hastanenin mevcut durumda doktor eksikliğinin bulunduğuna değinilmiştir.⁶ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Urfa'da hem sağlık kurumu eksikliği hem de doktor eksikliği çokça hissedilmiştir. 1939 yılında Siverek'te sadece bir diş doktoru burada sağlık hizmeti vermiştir. Ancak bu doktorun başka yere tayin olmasıyla birlikte ilçede diş hastalıklarına bakacak doktor bulunmamıştır.⁷

URFA

İmtiyaz Sahibi: Celâi AKS
5/Ağustos/949 CUMA İDARE

Yıl: 2

Haftada İki

Doktorsuz Hastane

Son günlerde hastane operatörünün izinli gidişi, Nisaiye mütehas-sının da istifa ederek ayrılışı yüzünden 250.000 nüfuslu Urfa vilâyeti operatörsüz ve nisaiyecisiz kalmıştır.

Her gün Operatör ve Nisaiyecinin müdahalesini icap ettiren bir çok hastaların vuku bulunduğu Urfa'da bu iki mütehas-s doktorun bulunmaması belki birkaç vatandaşın hayatına mal olacaktır.

Yaşadığımız esirde fen hemen hemen her hastalığa çareler bulunmuşken doktorstzluk vüzürden ölmek hakikaten acınacak bir mevzudur.

Hastanemiz şimdiye kadar tam kadrolu doktor görmemiş ve bu yüzden de bir çok can kaybı olmuştur.

Bugün koca memleket hastanesinde bir tek dahiliye mütehas-sından başka doktor yoktur.

Hastanenin Operatörsüz ve Nisaiyecisizliği yüzünden bir kaç vatandaş ölürse; acaba ilgililerin vicdanları da bizler kadar sızlamaz mı?...
Necati Aksoy

Fransız Ku

Londra

Fransız

etmekte

raklık

ciddî bir

ratması

duyulmuş

gili çevre

dedildi

metere

talbik

landığı

bu der

raklık

memiş

uzun s

kayde

Fransız

geleri

suz k

lekti

azaltı

taraf

vanla

raklık

leceğ

tedir

kura

“

5 Ağustos 1949 tarihli Urfa Postası gazetesi, son günlerde hastane operatör doktorunun izinli gidişi, Nisaiye mütehas-sının da istifa ederek ayrılışı yüzünden 250 bin nüfuslu Urfa vilayetinin operatörsüz ve nisaiyecisiz kaldığını sütunlarına taşımıştır.

”

Yine doktor eksikliğinin hissedildiği yerlerden biri de Urfa Memleket Hastanesi olmuştur. Savaşın etkilerinin hissedildiği 1946 yılında burada doktor eksikliği çokça hissedilmiş ve vatandaş sağlık hizmeti alamaktan şikâyet etmiştir.⁸

Yerel gazetede çıkan “Memleketimize Doğum Evi Lazımdır” başlıklı haberde Urfa’da sadece Memleket hastanesinde bir kadın doğum uzmanının bulunduğunu bu uzmanın başka bir yere tayinin çıkmasından dolayı Urfa’da kadın doğum uzmanının bulunmadığını halk kendi imkânlarıyla uzman olmayan yerli ebelerle sağlıksız koşullarda bu sorunu gidermeye çalıştığını ve durumunda çocuk ölümlerine sebep olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında Sağlık Bakanlığı’nın ya Urfa Memleket hastanesine bir doğum birimi kurması ya da 10 yataklı bir doğum evini açmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁹ Yine “Urfa’nın durumu ve milletvekillerimizden isteklerimiz” başlıklı haberde Urfa memleket hastanesine bir röntgen makinasının alınmasını ve bir verem pavyonu kurulmasını talep edilmiştir.¹⁰

Esasen sağlık kurumlarının Urfa’da sınırlı olması ve bu kurumların da gerekli tıbbi cihazlardan yoksun olması önemli sağlık sorunlarına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde burada doktor eksikliğinin giderilememesi sağlık sorunlarının burada daha da artmasına yol açmıştır.

1943 yılında Sıtmanın Urfa’da salgın olmasından dolayı sıtma hastalığına yakalananları ücretsiz tedavi etmek ve gerekli ilaçları vermek suretiyle Sağlık Bakanlığı tarafından bölgeye bir doktor tayin edilmiştir. Tayin edilen bu Doktor Urfa Halkevi’nde muayene ve tedaviye başlamıştır. Dört günde yedi yüz hasta sıtma şikâyetiyle halkevine müracaat etmiştir. Dört günde yedi yüz hastanın muayene edilmesinde bir taraftan sıtmanın burada salgın halini almış olması diğer taraftan ise Urfa’da doktor eksikliğinin ne kadar çok hissedildiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹¹ Urfa’da doktor eksikliğinin bir türlü giderilememesi burada sağlık sorunlarının artmasına ve salgın hastalıklarla yeterince mücadele edilememesine neden olmuştur.

Urfa'da Salgın Hastalıklar

Bir şehrin coğrafi konumu o şehrin dış tehditlere açık veya kapalı olması noktasında belirleyici bir etkindir. Urfa coğrafi konumu itibariyle Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan bir kapısıdır ve aynı zamanda burası bir kavşaktır. Urfa bu konumundan dolayı tarihsel süreç içerisinde sürekli dış tehditlere açık olmuştur. Bu dış tehditlerden biri de bulaşıcı hastalıklardır. Ortadoğu'da hüküm süren Şark (Halep) Çıbanı, Trahom ve Çiçek hastalıkları Urfa'nın bu konumundan dolayı buraya sirayet etmiştir. Cumhuriyet döneminde Urfa'da dış etkenli bu hastalıkların görülmesinin yanı sıra sıtma, tifüs, verem, tifo, veba ve frengi hastalıkları da burada görülen diğer hastalıklardır.

Şark Çıbanı

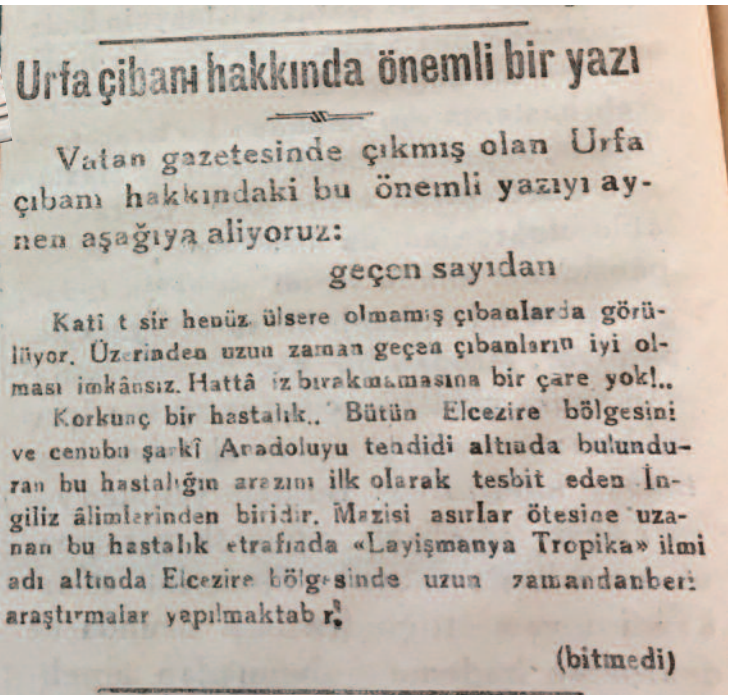
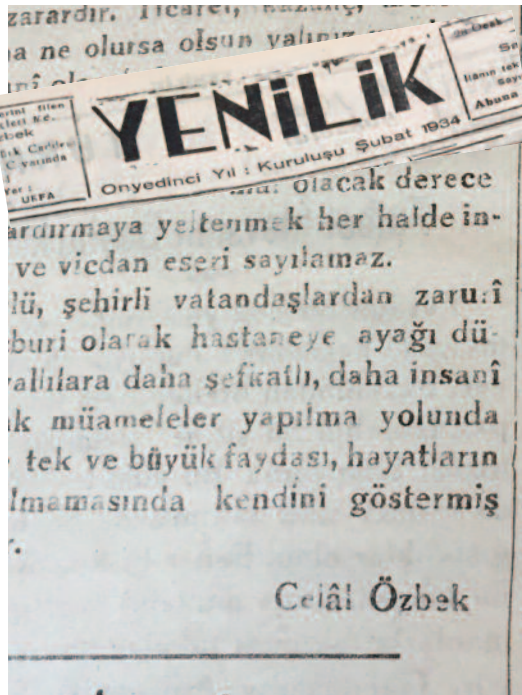
1787 yılında Halep'te ortaya çıkan ve uzun bir süre "Halep Çıbanı" olarak anılan bu hastalık daha sonra Cezayir'de "Biskra" Tunus'ta "Kafzra" bölgelerinde görülmüştür. Halep çıbanı sonraki yıllarda yaygınlaşınca artık görüldüğü yer adıyla anılmıştır. Halep, Mısır, Nil, Kahire, Süveyş, Sudan, Girit, Kıbrıs, Musul, Bağdat, Basra, Yemen, Delhi, Bombay, Guccrat, Zibans, Sahra, Pencap, Tahran, Asfihan, Aşkabat, Türkistan, Pendik, Gence, Tiflis çıbanı gibi adlarla zikredilmiş ve en nihayetinde bu hastalık Şark Çıbanı olarak tabir edilmiştir.¹²

Şark Çıbanı, çeçre sineğinin (phlebotomus) insan derisindeki kanı emmesi esnasında kişiye bulaşan paraziter bir hastalıktır. Lezyonlar; yüz, kol ve bacakta önce ağrı-



sız bir kızarıklık (papül veya sivilce) olarak başlar ve daha sonra yara büyüyerek 4-6 ay içerisinde 1-2 cm büyüklüğüne ulaşır. Nodüllerin zamanla ülserleşerek volkan şeklini alması ve merkezi bölgeden kabuklanması tipiktir. Sıklıkla tek lezyon şeklinde ortaya çıkmakla birlikte lezyon sayısı birden fazla da olabilir. Tedavi edilmediğinde dahi 12 veya 18 ay gibi bir süre zarfında kendiliğinden iyileşebilir. Fakat tedavisiz olgular belirsiz iz bırakarak estetik problemlere neden olur.¹³

Şark Çıbanı tarihsel süreçte Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Suriye, Irak, Türkiye, İran ve Hindistan gibi ülkelerde var olmuştur.¹⁴



Şark Çıbanı

—Büyük harfı sahife 1 de—

6 Diyarbakır çıbanından korunma

Medemki bu hastalık hastayı öldürmüyor, o halde nezarsız bir hastalık te'akküki edilemezmi? Şüphesiz öyle . .

Fakat hastalık bilhassa kadın'arda husule geldiği zaman ve bahusus yüzlerinde çıkmazsa, o zaman güzellik bakımından bir kusur teşkil edeceğinden hastalığa karşı korunmak her halde yerinde bir tedbir olması olur.

Hastalıktan korunmak için bu hastalığın bulaşma yollarını hazırlamak kifidir. Hastalık mikrobu olduğuna göre sivri sinek, tatarcık gibi böceklerle ve doğrudan doğruya çıkarak bulaşma teması husule geldiğinden kendimizi bu böceklerle sokturmamağa çalışılmalı ve pis, çıbanlı kimseyle temas etmeye dikkat etmeliyiz. Gündüzün şayet şüpheli bir sinek ve-

tilmelidir. Pis, yaralı, o-banli çocuklara temas edin ve ellerimiz güzelce sabunla yıkamalı ve sonra kolonya ile avazlamalıyız.

Şark çıbanının bulaşması en ziyade geceleyin olur. Çünkü, geceleyin uyuduktan sonra mikropiyle bulaşık olan sivri sinek ve yakarcalar hiç farkında olmadan yüzümüzü, kollarımızı ısırırlar. Bir de bakarsız ki 2-3 ay sonra yüzünüzde veya kolunuzda bir veya bir kaç tane sivrilce çıkmış. İşte bunlar vavaş vavaş büyüyerek şark çıbanını meydana getirirler.

Bu sebepten kendimizi ısıtmamak için geceleri cibirlik altında yatmak en ısrar ve en doğru yoldur. Ancak bu suretle mikropi sivri sinek ve tatarcıkların bizi sokarak şark çıbanı mikropi'ni aşılamalarını önüne geçmiş oluruz.

7 Tedavi

Şark çıbanı tedavi edil-

İLAN

Gaziantep Yapı Ve Yol Limited Şirketi

Sermayesi: 150 000 T. L.

Merkezi: Gaziantep

Kapı ve pencere takımları

Boya malzemesi

Her cins demir

Her cins çam

Kereste

Kavak ağacı

Kiremit

Kontrplak

Çinko

Çivi

Ve inşaat ait bütün malzeme Gaziantep Yapı ve Yol Limited Şirketi'nde muvafık fiyatla toptan ve perakende satılır. Ve her nevi teahüt ve inşaat işleri müessesatlarla yapılır.

kat, yüzde, kollarıda biçimsiz ve çirkin izler bıraktığı için daha büyümeden şark çıbanını tedavi etmek muvafık olur.

Şark çıbanı sivrilce halinde iken, yanıtılmadan tedavi edilmelidir. Açılduktan sonra tedavisi henüz şüpheli, hem de güçtür. Bunun için de Mühürhassıs doktora gitmeli ve çıban daha sivrilce halinde iken tedavi süreci ulaşmalıdır. Çıban halinde gelmiş olanların ecezalet ve kauklanmış kısım-

tedavi çıbanı sonrası bu rakasak olan izi önüne geçemez. Bu devirde tedavi geç kalmış demektir.

Bu gün gerek Avrupa'da, gerek bizim memleketimizde, gerekse dünyamızda her tarafına yapılmakta olan en modern tedavi (Atebrin) tedavisidir. Tedavi bu ilacı şırınga şeklide tatbik edilmekte olur. Ancak, bunun içinde hastanın işlem zamanında, yanıt çıban daha sivrilce halinde

Türkiye'de ise Urfa, Maraş, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin, Erzincan, Van, Bitlis, Siirt, Malatya, Manisa, Kayseri, Konya, Nevşehir, Çorum ve Elazığ illerinde görülmüştür.¹⁵

Bir nevi yerli bir çıban olan ve kalıcı iz bırakan Şark Çıbanı 1925 yılında Urfa'da yaygın olarak görülen hastalıklardan biri olmuş ve burada bulunan doktorlar bu hastalıkla mücadele etmiştir.¹⁶ Bölge halkı tarafından mecazi bir anlamla güzellik olarak tabir edilen bu Şark Çıbanı, Halep ve Bağdat çıbanlarına benzeyen ve 1927'de burada yaygın olarak görülen hastalıklardan biri olmuştur.¹⁷

Şark Çıbanı bilhassa küçük çocukların yüzlerinde çıkarak yaptığı tahribatla dikkati fazlasıyla çekecek nitelikte yara oluşturmuştur. Bu bağlamda 1935-1947 yılları arasında Urfa'nın yerel basını burada yaygın olarak görülen bu hastalık ile ilgili olarak bölge halkını etraflıca bilgilendirmiştir.¹⁸ A. Naci İpek 1940'lı yıllardaki Urfa'yı anlatırken bu dönemde burada görülen Şark Çıbanına da değinmiştir. İpek, bu hastalıkla ilgili şunlara değinmiştir:

“Şark çıbanı, Urfa'da 1940-1955 yılları arasında

görülen hastalıklardandı. Urfa halkı şark çıbanı için “gözelik” gibi mecazi bir tabir kullanırdı. Çünkü şark çıbanı hastalığı bulaştığı kişinin cildinde kalıcı iz bırakıyordu. O dönem Urfa'da sağlık koşulları çok yetersizdi. Halk kendi arasında çeşitli bitkileri karıştırarak suda saatlerce kaynatıp bitki özünü oluşturuşuyordu. Elde edilen bu karışımı çıbanın oluştuğu bölgeye sürüyorlardı. Yine o dönem trahom hastanesi başhekimisi olan Dr. Adnan Sayrun, şehir hastanesinin başhekimliğine de vekâlet ediyordu. Şark çıbanı bulaşmış hastaları tedavi ederek hastalıkla mücadele etmeye çalışıyordu.”¹⁹

Şark Çıbanı Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar Urfa'da görülen yaygın hastalıklardan biri olmuştur. Halkın kendi çabalarıyla bitkisel karışım hazırlayarak bu hastalıkla mücadele etmeye çalışması bir taraftan Urfa'da sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu diğer taraftan da bu hastalığı iyileştirecek ilacın bulunmadığını göstermektedir. Nitekim buranın yerel basınında Diyarbakırlı bir eczacının, Şark Çıbanı hastalığına yakalanmış hastaları, kendi yapmış olduğu ilaçla iyileştirdiğini ve bundan dolayı gazetede eczacının tebrik edilesi bu durumu destekler mahiyettedir.²⁰

Trahom

Trahom hastalığının kökeninin çok eski zamanlara dayandığını belirtmek gerekir. Hipokrat'ın *Epidemiler* adındaki kitabında bu hastalık için birçok insanın gözlerini tahrip eden hastalık diye bahsedilmiştir. Hintliler, Romalılar ve Eski Yunanlılar bu hastalığı birçok farklı adlarla tanımlamışlardır. En nihayetinde M.S. 40 yılında Diaskorides adındaki bir hekim bu hastalığa trahom adını vermiştir.²¹

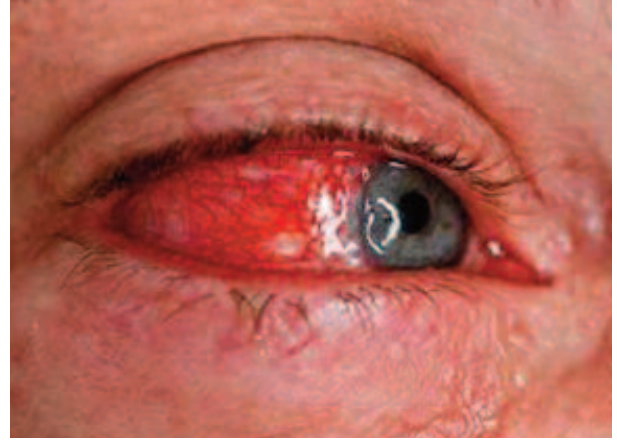
Trahom, göz kapaklarının altında birtakım kabarcıkların belirmesiyle başlayan ve tedavi edilmediğinde kırıpklerin içeriye kıvrılmasıyla saydam tabakada yaraların çıkmasından dolayı körlükle sonuçlanabilen bulaşıcı bir göz hastalığıdır.²² Hastalığın yayılma derecesi bölgeler arasında farklılık gösterebilir. Bu durum; bakteriyel göz enfeksiyonlarının tipi ve sıklığı, yaşanılan iklim şartları, hayat standartları ve kişisel hijyendeki farklılıklarla açıklanabilir. Bu bulaşıcı hastalık doğrudan ya da dolaylı temasla bulaşır. Ayrıca hastalığın bulaşmasında taşıyıcı böcekler, özellikle sinekler rol oynayabilir. Hastalık tropikal ve yarı tropikal ülkelerde kuru mevsimlerde ve sıklıkla bakteriyel konjonktivit salgınlarıyla birlikte oluşur.²³

Suriye ve Mısır'da yaygın olan trahom hastalığı buralardan Türkiye'ye sirayet etmiştir.²⁴ Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin güneydoğu illerinde nadiren görülen bu hastalık, göçlerle birlikte buralardan Türkiye'nin diğer illerine yayılarak Türkiye için önemli bir sağlık sorunu haline gelmiştir.²⁵ Türkiye'de trahomla mücadele fikri 1924 yılında başlamış,²⁶ yapılan düzenlemelerle birlikte trahom bildirim zorunlu hastalıklar sınıfına koyulmuş; halkı tedavi edecek sabit ve seyyar teşkilât oluşturulmuştur.²⁷

Trahom Cumhuriyet'in ilk yıllarında Urfa'da yaygın olarak görülen hastalıklardan biri olmuştur. 1924-1925 yılları arasında burada bu hastalık nüfusun %12'sinde



Trahom Cumhuriyet'in ilk yıllarında Urfa'da yaygın olarak görülen hastalıklardan biri olmuştur. 1924-1925 yılları arasında burada bu hastalık nüfusun %12'sinde görülmüştür. Bu dönemde Urfa'da göz hastalıkları uzmanının bulunmaması da bu hastalıktan muzdarip birçok genç insanın gözlerinin kör olmasını neden olmuştur.



görülmüştür. Bu dönemde Urfa'da göz hastalıkları uzmanının bulunmaması da bu hastalıktan muzdarip birçok genç insanın gözlerinin kör olmasını neden olmuştur.²⁸ 1925 yılında trahomla mücadele kapsamında burada bir dispanser açılmış²⁹ ve 1926-1927 yılları arasında bu hastalığın ildeki oranı %3'e düşmüştür.³⁰

Trahom doğrudan ya da dolaylı olarak temasla yoluyla kişilere bulaşmaktadır. Bu bağlamda bu hastalığın başka kişilere bulaşmasını engellemek için trahomlu öğrencilerin ayrı okullarda eğitimlerini sürdürmeleri planlanmıştır. Okula başlayacak öğrenciler muayene edilmiş trahomlu olanlar ayrı okullara yönlendirilmiştir. 1933-1934 eğitim ve öğretim yılında Urfa'da üç trahom okulu faaliyette olmuştur. Bu okullara her gün bir sağlık memuru gönderilmiş hasta öğrencilerin tedavileri takip edilmiştir.³¹

Trahomla mücadele kapsamında 1933-1940 yılları arasında Urfa'da 15 yataklı bir trahom hastanesi ve bir dispanser sağlık hizmeti vermiştir. Yine 1937'de 6 tane köy tedavi evi kurulmuş ve bunlar 1940'a kadar faaliyette olmuştur.³² Urfa'da 1938 yılında hastanenin direktörlüğünü Ramiz Bey yapmıştır. Ramiz Bey'in trahomla mücadele göstermiş başarısından dolayı yerel basında kendisine açık teşekkür yazıları yayımlanmıştır.³³

İstatistiksel veriler ışığında Urfa'nın trahomla mücadelesi incelendiğinde burada trahom şikâyetiyle muayene olan hasta sayısı; 1933 yılında 12.785, 1934'te 11.760, 1935'te 11.181, 1936'da 10.747, 1937'de 8.563, 1938'de 9.146, 1939'da 13.808 ve 1940'ta 6.136 olduğu anlaşılmaktadır. Yine Muayene sonucunda yatılı tedaviye alınan hasta sayısı; 1933'te 126, 1934'te 310, 1935'te 230, 1936'da 267, 1937'de 216, 1938'de 306, 1939'da 324 ve 1940'ta 297 olmuştur. Bu hastalıktan dolayı ameliyat edilen hasta sayısı 1933'te 177, 1934'te 428, 1935'te 309, 1936'da 284, 1937'de 346, 1938'de 11, 1939'da 48 ve 1940'ta 88 olmuştur.³⁴ Bütün bu veriler göstermektedir ki 1933-1940 yılları arasında trahom yaygın hastalıklardan biri olmuş ve bu hastalıkla mücadele edilmiştir.

T. C.
Sıhhat ve İhtimal
Muvazenet Vekâleti
Tıbbi İhtimal İşleri Umum Müdürlüğü

Ankara 1 / 193

Halkın : 172

Hesap No : 172

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Baş Vekâleti Celileye

B. Erkanî Harbiye Reisi Paşa Hz. tarafından geçilip 12 - X - 930 tarih ve 6907 No. la tevdi buyurulan şifre mahallünde Urfa'da çok miktarda trahomlu bulunduğundan ve oradaki kıt'at arasında trahom nispetinin fazla olduğundan bahs edilmektedir . Malûmu Semileridiki trahom hastalığı mabedî tespit edilemeyen bir zamandan beri Cennet ve Şark Vilâyetlerimizin hemen hepsinde hüküm sürmektedir . Bunun sırayet yeri şüphesizki Arap memleketleri ve Mısır'dır . Bu menba her ne olursa olsun esefle mübahede ettiğimiz bir hakikat varsa oda bu hastalığın yalnız Urfa ve Besni'de değil Gaziantep, Maraş, Malatya, Hârdin, Diyarbekir, Siirt, Urfa, Cebelîberket, Adana, Mus, Van, Vilâyetlerinde bizen yüzde doksanı yakın bir derecede müteğir olmasıdır . Trahom, bilhassa aile ocağında, sırayeti gayet kolay ve tedavisi güç bir hastalıktır . Halkın cehaleti, fakirliği ve iptidai düşüncesi dolayısıyla içinde yaşadığı gerâit ve batıl itikatları bu güçlüğü bittabi arttırmaktadır . Vekâletimizce 1925 senesinden beri hastalığın en çok müteğir yerlerinden bağlamak üzere Malatya, Adıyaman, Besni, Gaziantep, Kilis'te sabit ve seyir teşkilatla mücadele yapılmışa başlanmış olup yakında hem civarındaki hastaları tedavi etmek hemde trahom mücadelesi için memur yetiştirmek üzere Adana'da büyük bir trahom hastanesi açılmak üzere trahom hastaları ile yapılan beş senelik bu temas diğer bir çok memleketlerde hissedilmiş olduğu ve bu mücadelenin subetini göstermiştir . Bununla beraber Vekâletimiz bütçesinin vüsati ve bilhassa mütehassıs personel buldukça mücadele ve tedavi sahasını tevsiya ötedenberi karar vermiş olup yalnız hastalığın karakteri ve seyri ve

10301101 | 1220121 | 2

Urfa'nın trahomla mücadelesi daha sonraki yıllarda da devam etmiş, 1940-1950 yılları arasında burada trahom hastanesi ve dispanseri aktif hizmet vermiştir.³⁵ Bu hastane bugün Şanlıurfa'nın şehir merkezinde bulunan Yusuf Paşa Camii'nin arka tarafında yer almıştır.³⁶ 1949 yılında Haydar Paşa Numune hastanesinden Urfa trahom mücadele başkanlığına Dr. Adnan Sayrun tayin edilmiştir.³⁷ Burada göreve başlayan Dr. Adnan Sayrun'un trahomla mücadele büyük bir gayret için olduğunu bu dönemde Urfa'da yaşayan Mehmet H. Öcal anılarında yer vermiştir:

"Bizim 11 Nisan Kurtuluş İlkokulu trahomlulara ayrılan okullardan birisi idi. Birinci sınıftan itibaren sağlık kontrolüne alındık. Bizimle ilgilenen Urfa'nın tek göz doktoru merhum Adnan Sayrun idi. Sınıfa gelir hepimizin tek tek göz kapaklarını tersyüz ederek bakardı. Temizliğe özen göstermemizi, yüzümüzü yıkarken gözümüze sabun kaçırmamamızı tavsiye eder, lüzum gördüklerini Yusuf paşa Camii'nin arka tarafında bulunan göz dispanserine çağırır, damla ve merhem tedavisine alırdı. Bir gün de dispanserin üst katında bulunan göz hastanesine sıra ile gittik, hepimiz o zaman "göz kazınması" dediğimiz bir tedaviden geçtik. Allah rahmet

eyesin bu doktorun sayesinde Allah'ın izniyle bu hastalığı atlattığımız olduk."³⁸

Bu dönemde Dr. Adnan Sayrun özverili bir çalışma içerisinde olmuştur. A. Naci İpek, Dr. Sayrun ile ilgili sunuları aktarmıştır:

"Dr. Adnan Bey, Urfa'mızda doktor bulunmadığı 1949 yılında Göz Hastanesi Başhekimi olarak atanmıştı. Uzun yıllar bu görevi ifa etti. Meslek ve görevinin sevdaşısı idi. Çalışkanlığı, özverisi, sevecenliği, hamiyeti, vefası ve hazakati ile halk tarafından sevildi, sayıldı, gönüllere taht kurup baş tacı edildi. Devlet Hastanemizde de doktor bulunmadığından oraya da vekâleten bakıyordu... Adnan Bey gecesini gündüzüne katar okulları sık sık dolaşarak trahom taraması yapar ve günün şartları içerisinde köylere ve ilçelere kadar uzanırdı. Evi ve muayenesi ise Sarayönü'nde Vezir Hamamı'nın karşısında idi. Hastalarının ötesinde evi bir ziyaretgâh halini almıştı. Hastası, dertlisi, dostu ve çaresizlerin uğrak mekânıydı. Adeta, şifa dağıtılan bir mabetti. Kapısına gelen hastaların kimliğine bakmaz insan olarak gereken sevgi ve ihtimamı gösterirdi. Fakirlerin ilaçlarının aldırır. Yoksulların ceplerine harçlık bile bırakırdı. ...Adnan Bey 12 yıl gibi uzun bir süre Urfa'mızda kaldı. Hizmet gördü tüm Urfalıların gönlünde taht kurdu. Gecesi gündüzü, istirahatı yoktu. Bilmezdi de denilebilir. Trahomun yayılmasını önledi hatta kökünü kazıdı..."³⁹



Çiçek

Çiçek, 14 günlük terfi devresinden sonra 3-4 gün devam eden titreme, ateş, baş, arka ve bel ağrıları, takat-sizlikle müterafik ani başlangıçla vasıflandırılan ekzan-temli bir hastalıktır.⁴⁰ 10. yüzyılda Razi tarafından tanımlanan bu hastalığa belli döküntülerinin çiçek gibi olmasından dolayı bu adın verildiği bilinmektedir. Tıp tarihinde çok eskiden beri tanınan ve yaptığı salgınlar neticesinde çok büyük sayıda ölüm vakalarıyla toplumlara tehdit eden bir tür bulaşıcı hastalıktır.⁴¹

“

Cumhuriyet döneminde Urfa'da çiçek hastalığı 1925 yılında münferit vakalar halinde görülmüştür. Türkiye'nin güneydoğu illerinden Mardin, Urfa ve Gaziantep'te 1930 yılında bir çiçek salgını meydana gelmiştir.

”

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülkede görülen çiçek salgınları Türkiye'de de görülmüş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında aşı uygulamalarının artırılması oranında hastalık azalmıştır.⁴² Çiçek hastalığı Türkiye'nin doğu ve güney sınırlarındaki ülkelere Türkiye'ye sirayet etmiş ve bu hastalığın burada salgın haline gelmesinde bu sınırlardaki kapıların aktif çalışması etkili olmuştur.⁴³ Öyle ki 1929-1938 yıllarında İran'dan Türkiye'ye gelen mülteciler arasında görülen çiçek vakaları bazı bölgelerde salgınlara neden olmuş; bu bölgelerde alınan tedbirlerle salgınların genişlemesi önlenmiştir.⁴⁴

Cumhuriyet döneminde Urfa'da çiçek hastalığı 1925 yılında münferit vakalar halinde görülmüştür.⁴⁵ Türkiye'nin güneydoğu illerinden Mardin, Urfa ve Gaziantep'te 1930 yılında bir çiçek salgını meydana gelmiştir. Bu illerdeki salgının nereden geldiğini, hastalığın sebeplerini araştırmak ve ayrıca salgının önüne geçip aşılama faaliyetlerini kontrol etmek için bölgeye Dr. Vassaf Bey gönderilmiştir.

Dr. Vassaf Bey bölgede yapmış olduğu inceleme neticesinde bölge halkının sınırın diğer tarafındaki köylerle sürekli temas halinde olduğu için çiçek hastalığının buralara sirayet ettiğini belirtmiştir. Yine Dr. Vassaf Bey incelemelerinde bölge halkının, sıhhiye memurları tarafından çiçek aşısı için yapılan kayıt işlemlerinin sağlıkları ile alakadar olacağını düşünmeksizin eski devirlerde jandarma ve tahsildardan başka bir şey görmemiş olduklarından bu kayıt işlemlerini de askerlik veya vergi için yapılmakta olduğu yanlışına düşüklerini tespit etmiştir.

“



Dr. Vassaf Bey incelemelerinde bölge halkının, sıhhiye memurları tarafından çiçek aşısı için yapılan kayıt işlemlerinin sağlıkları ile alakadar olacağını düşünmeksizin eski devirlerde jandarma ve tahsildardan başka bir şey görmemiş olduklarından bu kayıt işlemlerini de askerlik veya vergi için yapılmakta olduğu yanlışına düşüklerini tespit etmiştir.

”

“

Çiçek aşısının yapılması için isim kaydına başlanıldığı zaman bölge halkının dağlara kaçmaları veya evlerine gizlenmeleri sebebi ile hastalık bu bölgelerde salgın haline gelmiştir. Salgından dolayı hasta ve ölü sayısının artması, halkın üzüntü ve endişeyle çocuklarını aşılatmak üzere aşı merkezine akın etmelerine neden olmuştur.

”

Ayrıca çiçek aşısının yapılması için isim kaydına başlanıldığı zaman bölge halkının dağlara kaçmaları veya evlerine gizlenmeleri sebebi ile hastalık bu bölgelerde salgın haline gelmiştir.

Salgından dolayı hasta ve ölü sayısının artması, halkın üzüntü ve endişeyle çocuklarını aşılatmak üzere aşı merkezine akın etmelerine neden olmuştur. Hastalığın görüldüğü illerde 1930 yılının başlarına kadar yapılan aşının toplamı 95.993 olmuştur.⁴⁶

Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâletleri
Müdürlüğü İhtisari Tıbbi Müessesesi
Faisaliye No: 54
Hesap No: 2010

Ankara
Tarih: 1/10/30
Hukuk: Mardin mntakasındaki çiçek hastalığı hakkında.

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
Bağvekaleti Celiyye

23-Mart-1930 Tarih ve 2499 numaralı tezkereye sayılır.

Cenup Vilâyetlerinden Mardin, Urfa ve Gaziantep mntakalarında çiçek hastalığı suhur edip mahallî Tabipler ve Sihhat Memurları ve yeniden teğkil edilmiş olan Kadro mücibince izâm edilen sekiz seygar Sihhat Memuru vasıtasile aşı mücadelesine girişilmiş olduğuna beyan edilerek görülen masraf ve vefiyat miktarı ve o tarife kadar yapılan aşı adedi hakkında malûmat verilmiş ve Mardinden alınan son haberlerde hastalığın salgın mahiyetli zail olarak münferif vak'alara münhasir bir şekil almış olmasına rağmen talimatnamei mahsusi dairesinde mücadeleye devam edilmeğe te bulunduğuna arz edilmiştir.

Salgının menşe ve esbabını tetkik etmek ve aynı zamanda yapılan aşı mesâlisini kontrol ederek lüzum görüldüğü takdirde faaliyetin mağlup şekilde cereyan ve devamını da tanzim eylemek üzere Mardine gönderilen Vekâlet Seygar emrasına sariye mütehasası Doktor Vefik Vassaf Beyden bu kerre alınan rapora nazaran, kısmi aşamı Kürt ve pek az kısmi Arap olan ve bu sebepten lisanları Kürtçe ve arapça olup Türkçe bilenlerine pek az tesadüf edilen bu mntaka ehhalisinin hudut boyu üzerinde mukim bulunmalarının hududun ötetarafındaki köylerle daimî bir surette temasta bulunmaları ve yapılan tahdidi hudut neticesi bazı köylerin arasısınin karşı ya kade kalması veya aksinin tehassül etmesi gibi hallerin bu teması arttırmış bulunması ve keza arasına karşı yakadan hududunin dahiline geçen ve maal'eşef hududa yakın köylülerimiz tarafından yardım gören çapulcuların akınları, hastalığın naklinde âmil olmuş ve bu suretle 16-VIII-1929 da bu aybında ve Şahmîşinde çıkan ilk dört çiçek vak'ası daimî surette ---

030 10 197 220 14



Bölgede 1978 yılına kadar yeni doğan ve 30 yaşın üzerindeki herkesin çiçek aşısı olması zorunlu kılınmıştır. Çiçek aşısı olanlar, sol dirseğinin hemen üzerinde 2-3 cm çapında bir yara izi taşımaktadır.

1939-1943 yılları arasında Urfa'da çiçek hastalığının salgın hale gelmesini önlemek amacıyla yerel gazetede buradaki halka aşı konusunda bilgi verilmiş ve çiçek hastalığından korunmada aşının önem ve gerekliliği vurgulanmıştır.⁴⁷

1942-1944 yılları arasında Suriye ve Irak'ta çiçek hastalığı salgın halini almış, buralardan Mardin ilinin Midyat ilçesine sirayet etmiş ve buradan da Türkiye'nin birçok yerine yayılmıştır.⁴⁸ Çiçek hastalığının ülkenin birçok yerine yayılmasında 1920/1921 doğumuların askere sevk edilmesi de kısmen etkili olmuştur.⁴⁹

Suriye'de salgın olan çiçek hastalığı buradan Urfa'ya sirayet etmiştir. 1942 yılında buraya Uzman Doktorlar ve Sağlık Memurları gönderilmiştir. Okul, şehir merkezi, ilçe ve köylerde aşı taraması yapılmış ve alınan köklü tedbirle bu hastalığın tüm yurda yayılması engellenmeye çalışılmıştır.⁵⁰ Ancak bütün bu tedbirlere rağmen yeterince bu hastalığın önüne geçilememiş ve bu konuda ek tedbir alınmıştır. Bölgede otuz yaşına kadar olan nüfus belirlenen günlerde zorunlu aşıya tabi tutulmuştur.⁵¹ Bütün bu tedbirler hastalığın daha çok kişiye bulaşmasını engelleme konusunda gerekli görülmuştür. Yine de belirtmek gerekir ki 1949 yılında Urfa'da çiçek vakaları görülmeye devam etmiştir.⁵²

Sıtma

Malarya (Sıtma) İtalyanca Mal (fena) Aria (hava) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Eski zamanlarda bataklık yerlerin havasının zehirli olduğu ve bu fena havayı solan kişinin Malarya hastalığına yakalandığına dair bir inanış vardı. Türkçede Malarya yerine Sıtma tabiri kullanılmaktadır.⁵³



Urfa'da Cumhuriyet döneminde sıtma hastalığı ilk olarak 1925 yılında görülmüştür. Daha sonra 1943 yılında burada sıtma hastalığı salgın haline gelmiştir. Bu dönemde Urfa'nın özellikle bazı ilçe ve nahiyelerde salgın daha büyük boyutlara varmıştır.



Sıtma; akarsu kenarlarında, durgun su birikintilerinin bulunduğu, kanalizasyon ve atık su şebekesinin olmadığı yerlerde görülen ve insanlara sivrisineklerle bulaşan bir hastalıktır. Sıtma mikrobu taşıyan sivrisineğin kişiyi ısırmasıyla mikrop o kişiye aşılansmış olur. 9-17 günlük bir zaman içerisinde mikrop vücuttaki kemik iliklerine, dalağa, beynin ince damarlarına, karaciğerlere yerleşir ve hastalık belirtileri başlar. Sıtma hastalığına yakalanan hastaların kolları ve bacakları zayıflar inceler. Hastanın karnı şişerek rahatsız edici bir görüntü alır ve bir süre sonra hasta yürüyemez hale gelir. Yaz aylarında oldukça tehlikeli olan sıtma salgınları endemik olmaktan çıkar ve görüldüğü yerlerde tüm bölgeye yayılır, epidemik bir vaziyet alır.⁵⁴

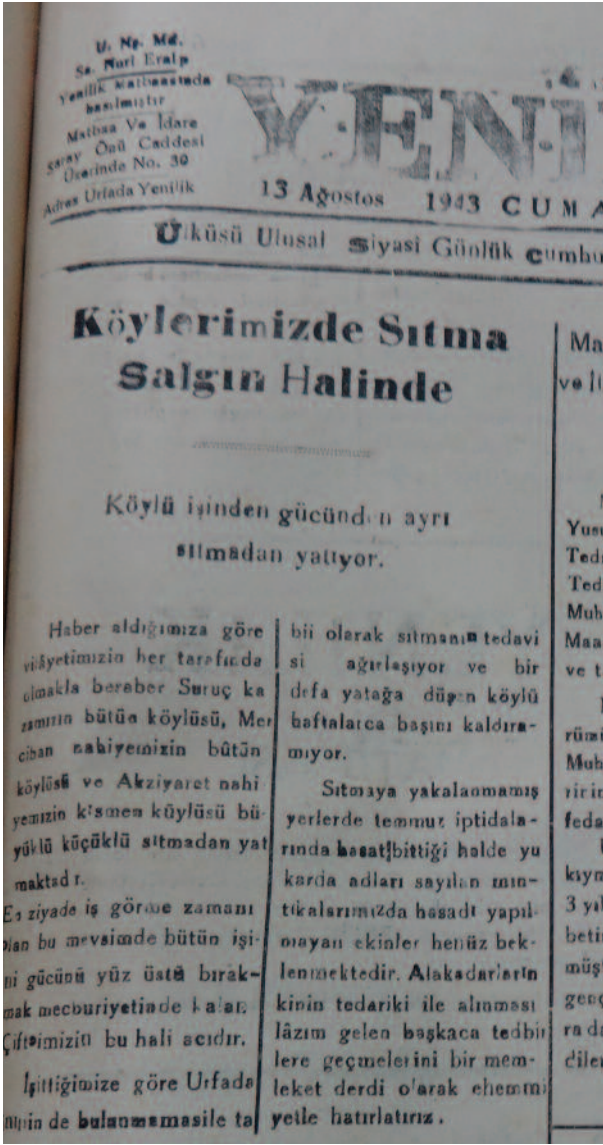
Ortaya çıkış ve yayılış sahası itibarıyla sıtma en fazla kırsal alanlarda görülür ve bölge halkı arasında yayılır. Türkiye gibi zengin kırsal nüfusu olan ve bu nüfusun yoğun tarımsal faaliyetler olduğu dikkate alındığında, kırsal kesimde çalışan vatandaşların bulaşıcı hastalıklardan özellikle de sıtmadan korunması çok önemlidir.⁵⁵

Marmara, Ege, Akdeniz kıyıları ve hinterlandı, sıtmanın ortaya çıkış ile yayılışı için gerekli tomografik, klimatolojik ve meteorolojik bütün şartları içerdiğinden bu bölgelerde yaşayan halkın büyük çoğunluğu sıtma hastalığının tehdidi altında kalmıştır. İş ve askeri amaçlı yoğun nüfus hareketleri sonucunda sıtmanın ülke içinde bir yerden başka bir yere taşınması ve yayılması kolaylaşmıştır. Başta güney bölgeleri olmak üzere ülkenin değişik bölgelerinde sıtman yayılmış; sıtma görülme riski düşük olan ya da hiç sıtma bulunmayan yerlerde salgınlar meydana gelmiştir.⁵⁶



Suruç ilçesi, Mercihan (Çamlıdere) ve Akziyaret nahiyelerinde sıtma salgını olmuştur. Sıtma tedavisinde kullanılan kininin Urfa'da bulunamamasından dolayı köylü nüfus hasta yatağa düşmüştür. Tarımsal nüfusun yoğun olduğu bu yerlerde Temmuz ayında sıtmanın yaygın olmasından dolayı bazı çiftçiler ekinlerin hasadını yapamamıştır.





13 Ağustos 1943 tarihli Yenilik gazetesinin sıtma salgını konulu haberi.

Türkiye’de sıtma ile mücadele esasları ilk defa Mayıs 1926’da kabul edilen 839 sayılı kanunla belirlenmiştir. Bu kanunla sıtma ile mücadele örgütü kurulmuş; dalak ve kan muayeneleri ile sıtmalıların tespiti, bunların ücretsiz tedavi edilmesi, bataklıkların kurutulması, sivrisineklerin ürediği jitlelerin ve çeltik sahalarının kontrol altına alınması esasları getirilmiştir.⁵⁷

1940 yılına kadar Sıtma hastalığıyla mücadele edilerek başarılı neticeler elde edilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu nüfus hareketleri ve sıtma ilaçlarının ithalinin güçleşmesi,⁵⁸ sıtma hastalığına neden olan anofellerin,⁵⁹ yaşam alanları olan batakların kurutulması çalışmaları ve kontrollerine ara verilmesi sivrisineklerin üremesine neden olmuştur. Savaştan dolayı bu süreçte dış ticaretin aksaması sivrisineklerin etkisiz hale getirilmesinde ve dolayısıyla sıtmayla

mücadelede etken bir madde olan mazotun ithal edilmesini zorlaştırmıştır. Mazot temininde yaşanan zorluklar sıtma mücadelesinin aksamasına neden olmuş, bununla birlikte savaş öncesinde anofel sürfesi mücadelesinde kullanılan Paris yeşili denilen kimyasal madde de savaş nedeniyle ithal edilememiştir.⁶⁰ Bu bağlamda Sıtma ilacı ve sivrisinek öldürücü bazı maddelerin sağlanamaması sıtmanın ülkenin bütün bölgelerine yayılmasına neden olmuştur.⁶¹

Bir taraftan sıtma ile mücadele kullanılan mazot ve kinin temin edilememesi diğer taraftan da sıtma mücadelesi için tahsis edilmiş olan teşkilatın iyi organize olmaması ve etkin bir şekilde çalışmaması sıtma mücadelesinin aksamasına neden olmuş ve bu hastalığı yayılmıştır.⁶²

1942- 1943 yılları arasında Türkiye’de yeni sıtma epidemileri yaşanmaya başlanmış ve bunun sonucunda sıtma oranı %32’ye kadar yükselmiştir. Bu durum karşısında 1945’te 4707 sayılı “*Olağanüstü Sıtma Savaş Kanunu*” ve Şubat 1946’da sıtma savaşını sürekli yürütmeyi öngören 4871 sayılı “*Sıtma Savaş Kanunu*” yürürlüğe girmiştir.⁶³

Urfa’da Cumhuriyet döneminde sıtma hastalığı ilk olarak 1925 yılında görülmüştür.⁶⁴ Daha sonra 1943 yılında burada sıtma hastalığı salgın haline gelmiştir. Bu dönemde Urfa’nın özellikle bazı ilçe ve nahiyelerde salgın daha büyük boyutlara varmıştır. Suruç ilçesi, Mercihan ve Akziyaret nahiyelerinde sıtma salgını olmuştur. Sıtma tedavisinde kullanılan kininin Urfa’da bulunamamasından dolayı köylü nüfus hasta yatağa düşmüştür. Tarımsal nüfusun yoğun olduğu bu yerlerde Temmuz ayında sıtmanın yaygın olmasından dolayı bazı çiftçiler ekinlerin hasadını yapamamıştır.⁶⁵



10 Ekim 1945 tarihli Akgün gazetesinin sıtma mücadelesi konulu haberi.

Sağlık Bakanlığı, Urfa'da salgın haline gelen sıtma hastalığını önlemek için Maraş Sıtma ile Mücadele Teşekkülüne mensup Doktor Cemal Akçar'ı Urfa'ya tayin etmiştir. Akçar, sıtma hastalığına yakalananları ücretsiz tedavi etmek ve gerekli ilaçları vermek suretiyle Urfa Halkevi'nde muayene ve tedaviye başlamıştır. Dört günde yedi yüz hasta sıtma şikâyetiyle halkevine müracaat etmiş ve muayene olmuştur.⁶⁶ 1940 yılı genel nüfus sayımında Urfa'nın toplam nüfusu 245.398 olarak belirlenmiştir.⁶⁷ Dört günde yedi yüz hastanın sıtmadan dolayı muayene olması bu dönemde burada sıtmanın ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

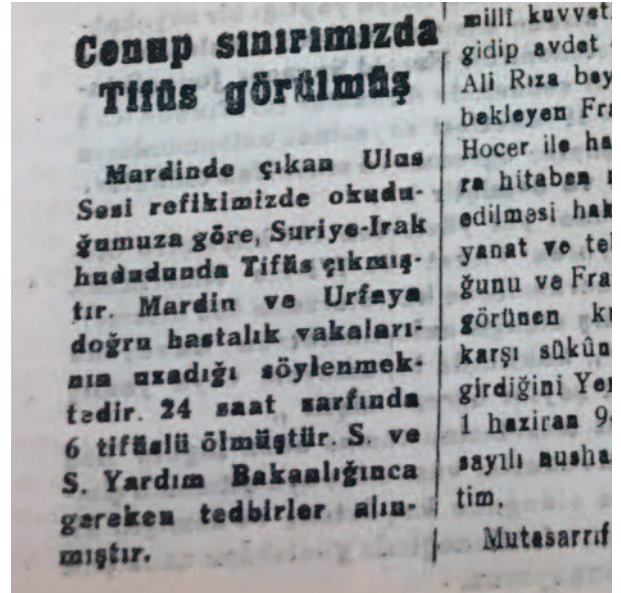
1944-1945 yılları arasında da Urfa'da sıtma salgını devam etmiştir. Buranın yerel basını gazetede sıtma konusuna geniş yer vererek bölge halkının sıtmadan korunması ve hastalığın yayılmasının engellenmesi için halk bilinçlendirilmiştir.⁶⁸

1945 yılında Urfa'nın sıtmayla mücadelesinin başarıya ulaştığını söylemek gerekir. Burada sağlık koruyucuları kursunda teorik ve uygulamalı eğitim alan 43 kişi kursu başarı ile bitirerek görevlerine başlamıştır. Şehir merkezinde birçok çeşmeden akan suyun bir sahada birikmesi sonucu oluşan bataklıklar kurutulmuş ve sivrisinek yuvası olan 3.550 metrekare alana mazot dökülerek bu yuvalar imha edilmiştir.⁶⁹ Ayrıca şehir merkezi, ilçe, bucak ve köylerde tarama yapılmış 5.375 sıtmalı hasta tespit edilmiş ve bu hastalardan 1.954'i tedavi altına alınmıştır.⁷⁰ Sıtman özellikle kırsal alanlarda yaygın olmuştur. Buralarda bu hastalıkla yapılan mücadele sonuç vermiş ve sıtmalı hasta oranı %20'ye düşürülmüştür.⁷¹ Urfa'da sıtmayla mücadelede bir başarının elde edilmesi elbette önemlidir. Ancak belirtmek gerekir ki bu hastalık burada tam anlamıyla bitirilememiş ve 1946-1948 yılları arasında da burada sıtma varlığını sürdürmüştür.⁷²

Tifüs

Tifüs, temizlik imkânlarının yetersiz olduğu yerlerde bitler vasıtasıyla insanlara bulaşan, toplumları tehdit eden bulaşıcı ve salgın bir hastalıktır. Bu hastalık Birinci Dünya Savaşı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de geniş bir yayılma sahası bulmuştur.⁷³

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik ve toplumsal etkilerinin derinden hissedildiği 1942-1943 yılları arasında tifüs vakaları görülmüştür. Bu dönemde özellikle savaş nedeniyle savaş ekonomisi koşulları Türkiye'de hâkim olmuştur. Bunun sonucu olarak, gelir dağılımı bozulmuş, hayat pahalılığı artmış, temel tüketim maddelerine ulaşılmada aksaklıklar yaşanmış, toplumun yetersiz beslenmesi ve toplumsal hijyen koşullarının bozulmasıyla birlikte tifüs vakalarında



11 Haziran 1949 tarihli Yenilik gazetesinde çıkan tifüs konulu bir haber.

artış olmuştur.⁷⁴ 1943'te bu hastalık salgın halini almıştır. Tifüsün yayılmasıyla birlikte ülkede geniş çaplı bir aşı uygulamasına geçilmiş ve Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde tifüs laboratuvarı kurulmuş burada geniş çaplı bir aşı üretiminin gerçekleştirilmesi planlanmıştır.⁷⁵



Tifüs hastalığını yayan bit, günümüzde de yaygın bir parazit tehdididir.

Urfa'da tifüs Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen hastalıklardan biri olmuştur. Bu hastalık 1925 yılında burada salgın olmamakla birlikte münferit vakalar şeklinde görülmüştür.⁷⁶ Yine 1943-1945 yılları arasında da burada tifüsün münferit vakalar halinde görülmesiyle birlikte Urfa'nın yerel basını bu konuya geniş yer vermiştir. Gazetede tifüs hastalığı etrafıca ele alınmış halk bu konuda bilgilendirilmiş ve böylece bu hastalığın burada yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁷⁷

Verem

Yeterli ve dengeli beslenmenin olmadığı ve olumsuz çevre koşullarının hâkim olduğu yerlerde yaşayan insanlarda görülen bulaşıcı bir hastalıktır.⁷⁸ Mycobacterium tuberculosis mikrobunun sebep olduğu verem hastalığı genellikle akciğerlerde olmak üzere vücudun diğer organlarında da görülebilir. Bu hastalığa yakalanan kişi erken ve doğru tedavi olursa iyileşebilir. Diğer türlü yani hasta zamanında tedavi edilmezse ölümlü sonuçlanabilecek kadar ciddi bir hastalıktır.⁷⁹

Verem hastalığı dünyada; Hindistan, Çin, Endonezya ve Sahra Çölü'nün Güneyindeki Afrika ülkelerinde bulunmaktadır. Türkiye'de bu hastalık 20. yüzyılın ilk yarısında büyük bir salgın yapmıştır. Özellikle 1940'lı yıllarda her yıl bin kişiden 2-3'ü verem nedeniyle yaşamını yitirmiştir.⁸⁰

Verem hastalığı Urfa'da 1925 yılında salgın olmakla birlikte merkez yerleşim yerlerinde kısmi vakalar şeklinde görülmüştür.⁸¹ 1934'te buranın yerel basını verem konusuna geniş yer vermiş bu konuda halkı bilgilendirmiştir. Ayrıca gazetede bu hastalığa yakalanan kişilerin tedavi edilmesinin gerekliliği vurgulanmış ve böylelikle veremin başka kişilere sirayet edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁸²



Yenilik Gazetesi - 4 Şubat 1950



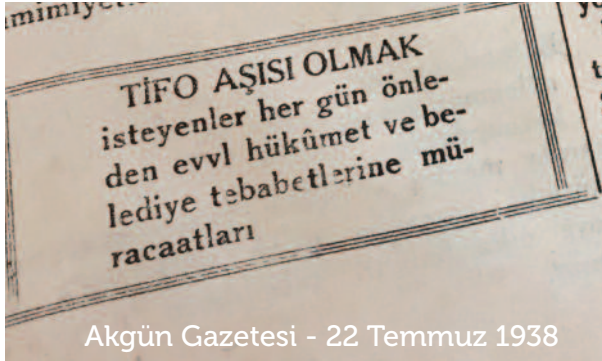
İkinci Dünya Savaşı yıllarında hayat pahalılığının artması, temel tüketim maddelerine yeterince ulaşılamaması, yetersiz beslenme ve yaşam kalitesinin düşmesinden dolayı Urfa'da verem vakaları görülmüştür. Özellikle 1949 yılında burada bu hastalığın görülme oranı önceki yıllara göre artmıştır.⁸³



Şanlıurfa Verem Savaş Dispanseri, Verem Savaş Merkezi adıyla İmambakır Mahallesinde hizmet vermedey devam etmektedir.

Tifo

Tifo, salmonella typhi bakterisinin neden olduğu, ateş ve karın ağrıyla karakterize, sistemik bir enfeksiyon hastalığıdır.⁸⁴ Alt yapı kanalizasyon sistemlerinin, temiz içme sularının olmadığı az gelişmiş ülkelerde, arındırma, temizlik ve hijyen koşullarına uyulmayan yerlerde salgınlar şeklinde görülür. Tifo tedavi edilmediğinde ölüme neden olabilir. Hastalık gıdalar ve sular ile ağızdan bulaşır.⁸⁵



Akgün Gazetesi - 22 Temmuz 1938

1937 yılında Cumhuriyet Parkı denilen yerde bulunan Aynzeliha ile Halilürrahman gölleri bu dönemde Urfa'nın su ihtiyacının karşılandığı önemli göllerden bir tanesi olmuştur. Kuyuların bir kısmının da beslendiği bu göllerden yüzlerce ev, camii, hamam ve hanlar su ihtiyacını karşılamıştır. Ancak bu dönemde bu göl suyunun kirlendiğini ve belediye tarafında bu suyun içilemez diye rapor edildiğinden belediye bu gölü bir yılığına kiraya vermiştir. Bu dönemde Urfa'da salgın olmamakla birlikte münferit tifo vakaları görülmüştür. Yerel gazete bu duruma dikkatleri çekerek bu gölden dolayı tifo salgınlarının olmaması için yetkililere seslenmiştir.⁸⁶

Yine 1938 yılında münferit vakalar halinde Urfa'da görülen tifo hastalığının burada salgın halini almaması için Memleket Hastanesi Dâhiliye Uzmanı Dr. Müfit Hekimoğlu, yerel gazetede bu hastalık ile ilgili etraflıca bilgi vererek halkı bu konuda bilinçlendirmiştir.⁸⁷

Veba

Veba hastalığı Ortaçağ Avrupa'sında "kara ölüm", İslam Dünyası'nda ise "taun" veya "veba" olarak adlandırılmıştır. Veba öldürücü her türlü hastalığı ifade etmekte kullanılmış, taun ise "hıyarcıklı veba"yı tanımlamada kullanılmıştır. Veba hastalığının iki türü olduğunu belirtmek gerekir. Birincisi fare gibi yabani kemirgenlerdeki burgusların kişiyi ısırması sonucu oluşan hıyarcıklı vebadır. İkincisi ise soğuk havadan dolayı mikrobun akciğerlere yerleşmesi sonucu oluşan ve burundan kan akmasına neden olan akciğer vebasidir.⁸⁸

Urfa'da veba hastalığı 1947 yılında Akçakale ilçesinin bazı köylerinde münferit vakalar halinde görülmüştür. Sağlık İl Müdürlüğü yerel gazete aracılığıyla ateşli

ve hıyarcıklı hastaların hükümet ve belediye doktorlarına başvurmalarını duyurmuştur.⁸⁹

Frengi

Frengi sosyal ve zührevî bir hastalıktır. 19. yüzyılım ilk yarısında, önce İstanbul'da ardından ülkenin birçok yerinde görülmüştür. Bu nedenle frengi ile mücadele 1913 yılında başlatılmış ancak bu mücadeleler yeterli olmamıştır. Daha sonra TBMM'de 1921 yılında frengi ile mücadele konusu görüşülmüş ve burada "Frenginin Kaldırılması ve Yayılması Önlenmesi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Buna göre; bu hastalığın tedavisinin devletin sağlık örgütü tarafından ücretsiz yapılması kararlaştırılmış ve frengi hastalarının evlenmesi yasaklanmıştır. Frengi ile mücadeleye ilerleyen yıllarda da devam edilmiş; Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda frengi ile mücadeleye yer verilmiştir. Bu bağlamda frenginin ihbarı ve kaydı zorunlu tutulmuştur. Ayrıca frengili kişiler ile bunların çocuklarına, Bakanlıkça kurulan frengi savaş kurullarının yapacağı tarama muayenelerine gelme ve tedavi olma zorunluluğu getirilmiştir.⁹⁰

Urfa'da frengi hastalığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra artmıştır. 1925 yılında burada bulunan bu hastalık mahalli olmayıp genel olarak başka şehirden gelen insanlardan bölge sirayet etmiştir.⁹¹

Cumhuriyet döneminde Urfa'da sağlık sorunlarının (1923-1950) yaşanmasının temelini sağlık hizmeti veren kurumların eksiliği oluşturmuştur. Yine diğer bir eksilik ise mevcut sağlık kurumlarında yeterli doktorun bulunmaması olmuştur. Urfa, Ortadoğu ülkelerine sınır komşusu olmasından dolayı bu ülkelerle ticaret vs. gibi nedenlerle ilişki içerisinde olmuştur. Bu ilişki neticesinde buralarda daha önceleri hâkim olan Şark Çıbanı, Trahom ve Çiçek hastalıkları Urfa'ya da sirayet etmiştir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlemiş olduğu silahlı tarafsızlık politikasından dolayı savunma giderleri artmıştır. Bu bağlamda Türkiye diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da bütçe kısıntısına gitmiştir. Bu durum genelde Türkiye özelinde ise Urfa'da daha önceleri burada bulunan Sıtma ve Çiçek gibi bulaşıcı hastalıkların tekrar salgın hale gelmesine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde savaştan dolayı gerek dünya ülkelerinin birçoğunda gerekse Türkiye'de savaş ekonomisi koşulları hâkim olmuştur. Savaş ekonomisi koşullarında bulaşıcı hastalıklarla mücadelede gerekli ilaçlar temin edilememiş bu durum sağlık alanında sorunları daha da arttırmıştır. Ayrıca bu ekonomik koşullarda hayat pahalılığının artması, temel tüketim maddelerine yeterince ulaşılamaması, sağlıksız beslenme ve yeterince hijyen koşullarının oluşturulamaması Urfa'da tifüs ve verem gibi hastalıklarının görülmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA KİTAPLAR

- Akdur, Recep, *Sıtma: Temel Bilgiler*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2004.
- Akdur, Recep, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Türkiye'de Sağlık Politikaları*, (Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı), Ankara: TÜBA Yayınları, 1999.
- Ali Rıza, *Şark Çıbanı ve tedavisi*, İstanbul: Kader Matbaası, 1931.
- Ayberk, Nuri, *Türkiye'de Trahom Mücadelesi*, İstanbul: Kader Basımevi, 1936.
- Gördüren, Süreyya, *Memleketimizde Trahom ve Mücadelesi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 5, Ankara: Doğu Matbaası, 1947.
- Işık, Mahmut, *Trahom*, Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, 1968.
- Metinsoy, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaşı ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Okan, Seyfettin, *Türkiye'de Sıtma Savaşı*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları No: 143, İstanbul: Suhulet Basımevi, 1949.
- Oran, Baskın, ed., *Türk Dış Politikası*, C.1, İstanbul: İletişim yayınları, 2002.
- Öztürk, Yusuf, Günay, Osman, *Atatürk Döneminin Sağlık Politikası*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı, Yayın No: 2, 1991.
- Sağlık Bakanlığı, *Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü*, Ankara: Anıl Matbaacılık, 2011.
- Sönmezoğlu, Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2011.
- Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2009.
- Şefik Arif, *Türkiye'nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası: Urfa Vilayeti: Tanıtma-Değerlendirme-Transkripsiyon-Tıpkı Basım*, Haz.: Mesut Elibüyük, Abdulkadir Güzel, Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2010.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Ünalın, Ata, *Sıtma*, Ankara: Titaş Basımevi, 1943.
- Vaughan, Daniel, Asbury, Taylor, *Göz hastalıkları*, çev.: Ünal Bengisu, Fazıl Sezen, Ankara: Güven Kitabevi Yayınları, 1978.
- Yaşa, Memduh, v.d., *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1980.
- _____, *Çiçek Hastalığı ile Mücadelenin Ana Hatları*, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Yayınları No: 212, Ankara: Anadolu Matbaası, 1956.
- _____, *Urfa Hakkında; Tabii, Coğrafi, İçtimai, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumat-ı Cami 'Salname 1927*, Çev.: Kemal Kapaklı, Şanlıurfa, ŞUR-KAV Yayınları, 1998.

MAKALELER

- Akgün, Lami, "Memleket Hastanesi'nin Üç Sene İçinde Yapılmayan Demir Parmaklığı", *Akgün*, 29 Mart 1944, s. 1.
- Akgün, Lami, "Doktorsuz Memleket Hastanesi", *Akgün*, 6 Ağustos 1946, s. 1-2.
- Akaltun, Muzaffer, "Urfa'da Çıbanlar", *Işık*, 28 Ağustos 1937, s. 3.
- Aydın, Erdem, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 1993.
- Bengisu, Osman, "Sıtma Mücadelesinde Kendimize Düşen Vazifeler", *Akgün*, 9 Ağustos 1945, s. 1.
- Ertuğ, Hasan Refik, "Sıtma Mücadelesi", *Akgün*, 14 Haziran 1946, s. 1-2.
- Hekimoğlu, Müfit, "Tifo Hastalığından Nasıl Korunmalı", *Akgün*, 8 Ağustos 1938, s. 1-3.
- İpek, A. Naci, "Abide bir İnsan Doktor Adnan Sayrun", *Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni*, S. 2, 2013, s. 1-4.
- Karabulut, Umut, "Cumhuriyetin ilk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)", *ÇTTAD*, C.4 S.15, 2007, s. 151-160.
- Mestçi, A., "Tifo Hastalığı Karşısında Göl Suları", *Akgün*, 25 Ağustos 1937, s. 1-2.
- Öcal, Mehmet H., "Yarım Asır Önceki Urfa'da Bir Tıg Mücahidi: Dr. Adnan Sayrun", *Hizmet*, 27 Ekim 2005, s. 3.
- Öcal, Mehmet H., "Yarım Asır Önceki Urfa'da Bir Tıg Mücahidi: Dr. Adnan Sayrun", *ŞURKAV Dergisi*, S.1, 2003, s. 30; *Hizmet*, 27 Ekim 2005, s. 3.
- Öztürk, Musa, "Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık Hizmetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, 1999, s. 37-41.
- Özbek, Celal, "Memleket Hastanesinin Hali", *Yenilik*, 1 Ekim 1947, s. 1-2.

Tuğluoğlu, Fatih, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, C. 32, S.4, 2008, s. 351-359.

Turan, Enver, "Şark Çıbanı Hastalığı", *Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni*, S. 2, 2013, s. 5.

Yazgan, Kazım, "Urfa (Şark) Çıbanı Bir Sefaleti Sıhhiye", *Urfa'da Ulusal*, 9 Mayıs 1935, s. 3-4.

Yazgan, Kazım, "Urfa (Şark) Çıbanı Bir Sefaleti Sıhhiye", *Urfa'da Ulusal*, 22 Nisan 1935, s. 2.

_____, "Dört Günde Yedi Yüz Hasta", *Yenilik*, 26 Eylül 1943, s. 1.

_____, "Urfa'da Sıtma Savaşı", *Yenilik*, 9 Mart 1948, s. 1.

GAZETELER

Akgün (1944-1947).

Işık (1937-1939)

Ulus (1945)

Urfa Postası (1948-1949)

Urfa'da Milli Gazete (1934)

Urfa'da Ulusal, (1935)

Yenilik (1936-1949)

TEZLER

Çakırçoban, İsmail, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Merttürk, Melis, *Bildirimi Zorunlu Bazı Bulaşıcı Hastalıkların Mevsimsel Prevalansı ve Kronobiolojisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.

Vergili, Ayhan *Türkiye'de Modern Tıbbın Kurumsallaşması ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Yaman, Teyfiye, *Türkiye'nin Sıhhi-i ve İçtimai Coğrafyası, Kitaplarına Göre Bayezid ve Urfa'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Yıldız, Fatma, *19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014.

ARŞİV BELGELERİ

BCA, Fon: 30.10.0.0. Kutu: 15, Dosya: 87, Sıra: 30.

BCA, Fon: 30.10.0.0. Kutu: 177, Dosya: 223, Sıra: 16.

BCA, Fon: 30.10.0.0. Kutu: 177, Dosya: 223, Sıra: 16.

BCA, Fon: 30.18.1.2. Kutu: 94, Dosya: 14, Sıra: 19.

İSTATİSTİKLER

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1940-1941 İstatistik Yıllığı*, C.12, Neşriyat No: 194, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.

_____, *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:1285.

_____, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, C.11, Neşriyat No: 159, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

Şeref Özkara, "Tüberküloz (Verem) Hastalığı",

http://www.verem.org.tr/pdf/verem_hakkında_kısa_bilgi.pdf

30.06.2018

<http://enfeksiyonhastalıkları.com/tifo/?print=pdf> 30.06.2018

RÖPORTAJLAR

İpek, A. Naci *Kişisel Görüşme*, 25.12.2014.

DİPNOTLAR

¹ Sağlık Bakanlığı, *Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü*, Ankara, Anıl Matbaacılık, 2011, s. 1.

² Hastanenin dış görünüşü için bkz.: Ek-1.

³Şefik Arif, *Türkiye'nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası: Urfa Vilayeti: Tanıtma-Değerlendirme-Transkripsiyon-Tıpkı Basım*, haz.: Mesut Elibüyük, Abdulkadir Güzel, Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2010, s. 75.

⁴ Işık, 29. İkinci Kânûn 1936, s. 5.

⁵ Lami Akgün, "Memleket Hastanesi'nin Üç Sene İçinde Yapılmayan Demir Parmaklığı", *Akgün*, 29 Mart 1944, s. 1.

⁶ Celal Özbek, "Memleket Hastanesinin Hali", *Yenilik*, 1 Ekim 1947, s. 1-2, Bkz.: Ek-2.

⁷ Işık, 20 Temmuz 1939, s. 3.

- ⁸ Lami Akgün, “Doktorsuz Memleket Hastanesi”, *Akgün*, 6 Ağustos 1946, s. 1-2.
- ⁹ Urfa Postası, 18 Ocak 1949, s. 1.
- ¹⁰ Urfa Postası, 15 Nisan 1949, s. 1.
- ¹¹ Yenilik, 3 Eylül 1943, s. 1; Yenilik, 22 Eylül 1943, s. 1; “Dört Günde Yedi Yüz Hasta,” *Yenilik*, 26 Eylül 1943, s. 1.
- ¹² Ali Rıza, *Şark Çıbanı ve tedavisi*, İstanbul, Kader Matbaası, 1931, s. 7-10.
- ¹³ Enver Turan, “Şark Çıbanı Hastalığı”, *Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni*, S. 2, 2013, s. 5.
- ¹⁴ Ali Rıza, s. 7-10.
- ¹⁵ Ali Rıza, s. 11; Yenilik, 27 Ağustos 1943, s. 1.
- ¹⁶ Kazım Yazgan, “Urfa (Şark) Çıbanı Bir Sefaleti Sihhiye”, *Urfa'da Ulu-sal*, 22 Nisan 1935, s. 2.
- ¹⁷ *Urfa Hakkında; Tabii, Coğrafi, İçtimai, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumat-ı Cami' Salname 1927*, Çev.: Kemal Kapaklı, Şanlıurfa, ŞURKAV Yayınları, 1998, s. 20.
- ¹⁸ Kâzım Yazgan, “Urfa (Şark) Çıbanı Bir Sefaleti Sihhiye”, *Urfa'da Ulu-sal*, 9 Mayıs 1935, s. 3-4; Urfa'da Ulu-sal, 23 Mayıs 1935, s. 2; Muzaffer Akaltun, “Urfa'da Çıbanlar”, *Işık*, 28 Ağustos 1937, s. 3; Işık, 4 Eylül 1937, s. 3; Işık, 12 Haziran 1939, s. 2; Işık, 13 Haziran 1939, s. 2; Yenilik, 17 Haziran 1943, s. 1; Yenilik, 30 Ağustos 1943, s. 2; Akgün, 10 Mayıs 1945, s. 1. Yenilik, 1 Ekim 1947, s. 1.
- ¹⁹ A. Naci İpek, *Kişisel Görüşme*, 25.12.2014.
- ²⁰ Yenilik, 17 Haziran 1943, s. 1.
- ²¹ Süreyya Gördüren, *Memleketimizde Trahom ve Mücadelesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın no:5, Doğu Matbaası, 1947, s. 46-47.
- ²² Mahmut Işık, *Trahom*, Ankara, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, 1968, s. 2.
- ²³ Daniel Vaughan ve Taylor Asbury, *Göz hastalıkları*, Çev.: Ünal Bengisu, Fazıl Sezen, Ankara, Güven Kitabevi Yayınları, 1978, s. 95-125.
- ²⁴ Gördüren, s. 47.
- ²⁵ Öztürk ve Günay, s. 21.
- ²⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Ankara, SSBY Yayınları, Yayın No: 422, 1973, s.130-131; Öztürk ve Günay, s. 22.
- ²⁷ Nuri Ayberk, *Türkiye'de Trahom Mücadelesi*, İstanbul, Kader Basımevi, 1936, s. 14.
- ²⁸ Teyfiye Yaman, *Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Kitaplarına Göre Bayezid ve Urfa'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 55-56.
- ²⁹ Ayhan Vergili, *Türkiye'de Modern Tıbbın Kurumsallaşması ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 398; Ayberk, s. 14.
- ³⁰ Yaman, s. 55-56.
- ³¹ Vergili, s. 398.
- ³² Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1940-1941 İstatistik Yılığ*, C.12, Neşriyat No: 194, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, s.131; Yenilik, 21 Mayıs 1939, s. 4.
- ³³ Yenilik, 7 Eylül 1938, s. 1.
- ³⁴ *1940-1941 İstatistik Yılığ*, s. 131.
- ³⁵ BCA, Fon: 30.18.1.2. Kutu: 94, Dosya: 14, Sıra: 19; Akgün, 28 Nisan 1944, s. 2; Akgün, 1 Mayıs 1944, s. 2; Yenilik, 16 Ağustos 1945, s. 2; Yenilik, 21 Ağustos 1945, s. 2; Yenilik, 26 Aralık 1945, s. 1; Yenilik, 22 Haziran 1949, s. 1.
- ³⁶ Mehmet H. Öcal, “Yarım Asır Önceki Urfa'da Bir Tıg Mücahidi: Dr. Adnan Sayrun”, *Hizmet*, 27 Ekim 2005, s. 3.
- ³⁷ Urfa Postası, 1 Nisan 1949, s. 1.
- ³⁸ Mehmet H. Öcal, “Yarım Asır Önceki Urfa'da Bir Tıg Mücahidi: Dr. Adnan Sayrun”, *ŞURKAV Dergisi*, S.1, Şanlıurfa, 2003, s. 30; *Hizmet*, 27 Ekim 2005, s. 3.
- ³⁹ A. Naci İpek, “Abide bir İnsan Doktor Adnan Sayrun”, *Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni*, S. 2, 2013, s. 1-4.
- ⁴⁰ *Çiçek Hastalığı ile Mücadelenin Ana Hatları*, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Yayınları No: 212, Ankara, Anadolu Matbaası, 1956, s. 1.
- ⁴¹ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 80-84.
- ⁴² *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 80-84.
- ⁴³ *Çiçek Hastalığı ile Mücadelenin Ana Hatları*, s. 1.
- ⁴⁴ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 80-84.
- ⁴⁵ Şefik Arif, s. 86.
- ⁴⁶ Çakırçoban, s. 9-10.
- ⁴⁷ Yenilik, 13 Mart 1939, s. 2; Yenilik, 14 Mart 1939, s. 1; Yenilik, 17 Mart 1939, s. 2; Yenilik, 28 Nisan 1943, s. 1; Yenilik, 3 Mayıs 1943, s. 2; Yenilik, 27 Mayıs 1943, s. 2.
- ⁴⁸ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 80-84.
- ⁴⁹ BCA, Fon: 30.10.0.0. Kutu: 177, Dosya: 223, Sıra: 16.
- ⁵⁰ BCA, Fon: 30.10.0.0. Kutu: 177, Dosya: 223, Sıra: 16.
- ⁵¹ BCA, Fon: 30.10.0.0. Kutu: 15, Dosya: 87, Sıra: 30.
- ⁵² Yenilik, 23 Şubat 1949, s. 1.
- ⁵³ Ata Ünalın, *Sıtma*, Ankara, Titaş Basımevi, 1943, s. 1; Recep Akdur, *Sıtma: Temel Bilgiler*, Ankara, Palme Yayıncılık, 2004, s. 1-9.
- ⁵⁴ Tuğluoğlu, s. 352-353.
- ⁵⁵ Çakırçoban, s. 23.
- ⁵⁶ Çakırçoban, s. 24.
- ⁵⁷ Tuğluoğlu, s. 356; Erdem Aydın, “Türkiye'de Sıtma Mücadelesi,” *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 1993, s. 304-305.
- ⁵⁸ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s.101-105; Öztürk ve Günay, s. 21; Tuğluoğlu, s. 351-359, Seyfettin Okan, *Türkiye'de Sıtma Savaşı*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları No: 143, İstanbul, Sühulet Basımevi, 1949, s. 4.
- ⁵⁹ Anofel, yaklaşık dört yüz türü bulunan bir sivrisinek türüdür ve bunların 30-40 türü sıtmaya yol açar.
- ⁶⁰ Metinsoy, s. 386.
- ⁶¹ Çakırçoban, s. 24.
- ⁶² Metinsoy, s. 386-388.
- ⁶³ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s.101-105; Öztürk ve Günay, s. 21; Tuğluoğlu, s. 351-359.
- ⁶⁴ Şefik Arif, s. 85.
- ⁶⁵ Yenilik, 13 Ağustos 1943, s. 1.
- ⁶⁶ Yenilik, 3 Eylül 1943, s. 1; Yenilik, 22 Eylül 1943, s. 1; “Dört Günde Yedi Yüz Hasta,” *Yenilik*, 26 Eylül 1943, s. 1.
- ⁶⁷ 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:1285, s. 23-24.
- ⁶⁸ Yenilik, 23 Nisan 1944, s. 2; Yenilik, 27 Nisan 1944, s. 2; Yenilik, 2 Mayıs 1944, s. 2; Akgün, 7 Mayıs 1945, s. 4; Osman Bengisu, “Sıtma Mücadelesinde Kendimize Düşen Vazifeler”, *Akgün*, 9 Ağustos 1945, s. 1; Akgün, 10 Ekim 1945, s. 1.
- ⁶⁹ Ulus, 5 Temmuz 1945, s. 2; Akgün, 16 Haziran 1945, s. 1-2.
- ⁷⁰ Akgün, 16 Temmuz 1945, s. 1.
- ⁷¹ Yenilik, 30 Ağustos 1945, s. 1.
- ⁷² Hasan Refik Ertuğ “Sıtma Mücadelesi”, *Akgün*, 14 Haziran 1946, s. 1-2; “Urfa'da Sıtma Savaşı,” *Yenilik*, 9 Mart 1948, s. 1.
- ⁷³ Çakırçoban, s. 60; *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 99.
- ⁷⁴ Metinsoy, s. 364.
- ⁷⁵ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 99.
- ⁷⁶ Şefik Arif, s. 86.
- ⁷⁷ Yenilik, 9 Temmuz 1943, s. 2; Yenilik, 12 Temmuz 1943, s. 2; Yenilik, 14 Temmuz 1943, s. 2; Yenilik, 19 Temmuz 1943, s. 2; Yenilik, 6 Temmuz 1944, s. 2; Yenilik, 7 Şubat 1945, s. 1.
- ⁷⁸ Çakırçoban, s. 106.
- ⁷⁹ Şeref Özkara, “Tüberküloz (Verem) Hastalığı”, s. 1. http://www.verem.org.tr/pdf/verem_hakkinda_kisa_bilgi.pdf 30.06.2018
- ⁸⁰ Özkara, s. 1.
- ⁸¹ Şefik Arif, s. 86-87.
- ⁸² Urfa'da Milli Gazete, 21 Temmuz 1934, s. 2; Urfa'da Milli Gazete, 28 Temmuz 1934, s. 2
- ⁸³ Urfa Postası, 1 Şubat 1949, s. 1; Urfa Postası, 4 Şubat 1949, s. 1; Urfa Postası, 25 Şubat 1949, s. 3; Urfa Postası, 6 Mayıs 1949, s. 1.
- ⁸⁴ Melis Merttürk, *Bildirimi Zorunlu Bazı Bulaşıcı Hastalıkların Mevsimsel Prevalansı ve Kronobiyolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 52.
- ⁸⁵ <http://enfeksiyonhastaliklari.com/tifo/?print=pdf> 30.06.2018
- ⁸⁶ A. Mestçi, “Tifo Hastalığı Karşısında Göl Suları”, *Akgün*, 25 Ağustos 1937, s. 1-2.
- ⁸⁷ Müfit Hekimoğlu, “Tifo Hastalığından Nasıl Korunmalı”, *Akgün*, 8 Ağustos 1938, s. 1-3.
- ⁸⁸ Fatma Yıldız, *19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Vebe, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014, s. 7-8.
- ⁸⁹ Akgün, 24 Mart 1947, s. 2; Akgün, 27 Mart 1947, s. 2.
- ⁹⁰ Öztürk ve Günay, s. 22; *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 91.
- ⁹¹ Şefik Arif, s. 85.